

BOD PÉTER ÁKOS–NESZMÉLYI GYÖRGY IVÁN

A nyugat-balkáni térség és az euróövezet „nem szokványos” kiterjesztése

Az elmúlt időszakban a figyelem homlokterébe került a nyugat-balkáni térség. Az uniós intézmények és a tagállami vezetők deklarációja szerint a tagságra aspiráló hat nyugat-balkáni ország (Szerbia, Bosznia-Hercegovina, Montenegró, Észak-Macedónia, Koszovó, Albánia) EU-taggá válása nem szorulhat háttérbe az Ukrajna megtámadását követően kialakult geopolitikai helyzetben. Ezek az államok azonban még messze vannak a tagság politikai, intézményi és gazdasági feltételeinek, az EU-normáknak a teljesítésétől, így attól is, hogy tagként idővel bekerülhessenek az euróövezetbe. Az eddig alkalmazott integrációs folyamat (az áruk és szolgáltatások egységes piacának megteremtése, a tényezőpiacok harmonizálása és megnyitása, majd a közös valuta használata) nem alkalmazható konzisztensen az itt tárgyalt országcsoporthoz. Politikai és gazdasági érdekek fűződnek ahhoz, hogy az euróhasználat rendezett formát öltjön, és ezek az országok akár a teljes jogú EU-tagságot megelőzően az euróövezet intézményi rendjébe kerüljenek. A csatlakozási folyamatnak itt javasolt szakaszolása eltér a korábbi bővítések menetrendjétől, de segít fenntartani az integrálódási lendületet a térségben, az EU normáinak maradéktalan érvényesítése mellett.*

Journal of Economic Literature (JEL) kód: E63, E65, F15, F45, P24, R5.

Bevezetés

2023. január elsejével Horvátország lett az euróövezet huszadik tagállama. Románia és Bulgária a valutacsere előrehaladott előkészületi szakaszában van, noha a külső turbulenciák és a belső gazdasági problémák elnyújtják a folyamatot. Ugyanakkor az európai közös fizetőeszköz több balkáni, mediterrán ország gazdaságában nem hivatalosan, ám ténylegesen régóta jelen van, nagymértékben átvéve a pénzfunkciókat.

* Köszönetet mondunk a fogalomhasználatot illető lektori megjegyzésekért és javaslatokért.

Bod Péter Ákos az MTA doktora, professor emeritus, Budapesti Corvinus Egyetem (e-mail: petera.bod@uni-corvinus.hu).

Neszmélyi György Iván egyetemi tanár, Milton Friedman Egyetem Nemzetközi és Politikai Tanulmányok Tanszék (e-mail: Neszmelyi.Gyorgy@uni-milton.hu).

A kézirat első változata 2024. május 5-én érkezett szerkesztőségünkbe.

DOI: <https://doi.org/10.18414/KSZ.2024.7-8.807>

Bosznia-Hercegovina szorosán az euróhoz köti a fizetőeszközét, Montenegró pedig egyoldalú lépéssel már bevezette az eurót. Az euróövezeten kívüli euróhasználat (euroizálás) tehát mind jogi, mind főleg gyakorlati értelemben realitás.¹

Az euró gyakorlati elterjedése az euróátvételt illetően derogációval élő tagországokban is zajlik, így Magyarországon is. Hazánk – Csehországgal, Lengyelországgal együtt a térségben – nem kapott kimaradási lehetőséget (*opt-out*), így az 1990-es évek elején megalkotott maastrichti csatlakozási feltételek mellett válhatunk az euróövezet tagjává. Jelenleg a magyar kormánynak nincs belépési céldátuma, az euró viszont kezdetől fogva jelen volt a magyar gazdaságban is, a forintárfolyamnak utóbbi években tapasztalható gyengülése és volatilitása, vásárlóerejének komoly romlása nyomán pedig még hangsúlyosabbá vált az euró használata a gazdasági ügyletekben, az üzleti és a lakossági megtakarításokban. Az euró *de jure* átvétele sokat vitatott, kommentált ügy, de nem itteni témánk: a hazánkat is magában foglaló uniós országcsoporthoz monetáris rezsimeiről és középtávú kilátásairól nemrég már készült összehasonlító elemzés (Bod és szerzőtársai [2021]).

Ugyanakkor jelentősen más a nem uniós balkáni országok jogi, intézményi helyzete és gazdasági-pénzügyi valósága. A jelenhez elvezető társadalmi-gazdasági fejlődési útjuk eleve sok vonatkozásban eltér a kelet-közép-európai pályától. De mára sok vonatkozásban más lett az Európai Unió (EU) intézményi rendje is, mint amelyhez a 2004-ben és azt követően felvett országoknak annak idején igazodniuk kellett.

A balkáni térség monetáris viszonyai sajátosak, a lényegi eltérések részletes vizsgálatot indokolnak. Az euró használatát tekintve nagyon eltérő helyzetű és geopolitikai kilátású országokról van szó. Bosznia-Hercegovina vagy Montenegró ügye igencsak más, mint Törökországé, amelynek gazdasága szintén erős spontán euróhasználaton ment át, ám EU-taggá válása bizonytalan és távoli folyamat, így nem tárgya a jelen munkának. Az előbbi országok viszont strukturált párbeszédet folytatnak az EU-csatlakozásról, a nagy témakörökről, amelyek egyike a monetáris unióban való valamikori részvétel. Ám már a jelenre is igaz a megállapítás, hogy az üzleti és lakossági tranzakciók széles körében, sőt domináns módon használnak eurót a balkáni térségben. Megint mások viszont Georgia (Grúzia), Ukrajna, Moldova pénzügyi, gazdasági jellemzői – tanulmányunk nem tárgyalja ezeket. Vizsgálatunk a nyugat-balkáni térséget állítja a középpontba a spontán euróhasználat jelensége kapcsán.

Az uniós bővítés eddigi gyakorlata, jogi-intézményi keretei alapján felvázolható a teljes jogú tagsághoz, majd további lépésként az euróövezeti tagsághoz elvezető pálya. Tanulmányunkban viszont mérlegre tesszük azokat a gazdaságelméleti és

¹ A saját hivatalos fizetőeszközön túli egyéb valuta használatának témája leginkább az amerikai dollár latin-amerikai esetei kapcsán került be a közgazdasági diskurzusba dollarizálás vagy dollarizáció (*dollarization*) néven, ennek európai megfelelőjeként pedig euroizálás vagy euroizáció elnevezéssel. Nyelvérzékünket okkal sértik ezek a szakmai terminusok; jobban hangzik az euróhasználat/dollárhasználat kifejezés a szóban forgó kulcsvaluták mindennapos használatának leírására. A kulcsvaluták hivatalossá tétele (eltérése vagy *de jure* átvétele) azonban több és más, mint az a gyakori jelenség, hogy közismert, erős pénzt széles körben használnak, amit a hatóságok tudomásul vesznek; a párhuzamos valuta intézményesítésének megnevezésére mi is az euroizálás kifejezést használjuk.

szakpolitikai érveket, amelyek alapján az eddigi és a folyamatban levő euróátvételtől eltérő pálya mellett lehet érvelni, tekintettel a markáns regionális sajátosságokra. E térségi sajátosságokkal részletesen foglalkozunk.

Az eddigi gyakorlat alapján kézenfekvő kiinduló hipotézisnek tekinthetjük, hogy az EU-tagság és annak folyamánként az euróövezeti tagság elnyerése a fennálló szabályrend szerint megy végbe a vizsgált térség államai esetében is. Ugyanakkor az EU-hoz és az euróövezethez való csatlakozás menetének eddig nem alkalmazott módját is érdemes számításba venni, tekintettel a sajátos monetáris adottságokra és körülményekre. Bár a strukturált csatlakozási tárgyalásban részt vevőknél nem várható, hogy még tagjelöltként – Montenegró mintájára – egyoldalúan áttérjenek az euróra *de jure* is, ám a továbbiakban felmutatunk mind gazdaságtelméleti, mind pedig gyakorlatias, üzleti érveket, amelyek amellettszólnak, hogy a Gazdasági és Monetáris Unió harmadik szakasza, azaz az euró átvétele időben lerövidüljön, sőt akár a teljes jogú uniós tagság elnyerésénél korábban megtörténjen.

A saját fizetőeszköz másodlagos szerepe, akár teljes hiánya olyan sajátosság, amely érdemi különbség a kelet-közép-európai térség országaihoz képest, amelyek legalább formailag szuverén monetáris rendszer működtetése mellett teljesítették az uniós tagsághoz szükséges jogi-gazdasági-intézményi előfeltételeket. Közülük egyesek az uniós tagság elnyerését követően azonnal elindították a *de jure* euróátvétel folyamatát, mások saját valutájuk és monetáris rendszerük hosszabb ideig történő fenntartására rendezkedtek be, noha az utóbbi két évtized tapasztalatai alapján az önálló monetáris politika aligha tekinthető a gazdasági fejlődés biztosítékának, ráadásul ez az eszköz válságok idején nem használható eredményesen (Gyórfy [2023]). A nyugat-balkáni pénzügyi viszonyok viszont a később bemutatott előzmények és jelenlegi körülmények miatt nem is tennék lehetővé a kelet-közép-európai bővítési pálya másolását.

Szólhat tehát az alaphipotézis mellett az eddigi gyakorlat, a fennálló szabályrend és az azt alátámasztó korábbi integrációs szakirodalmi tételek sokasága, ám mindezekon túlléphet az élet. Amennyiben a bővítési folyamat nagyon elhúzódik, a *de facto* euróhasználatnak olyan magas foka következhet be, amely kész helyzet elé állíthatja mind a tagjelöltet, mind az uniós közösséget. Megtörténhet az euróhasználat földrajzi kibővülése spontán folyamatok következményeként, mielőtt a *de facto* euroizált állam a taggá válás bonyolult folyamatának végére érne, és megszerezne valamennyi tagállam hozzájárulását. Addig azonban tagállami státus híján nem lenne közvetlen beleszólása az Európai Unió gazdaságpolitikai, monetáris politikai ügyeibe.

Ugyanez megfordítva is igaz: amíg a teljes jogú csatlakozás meg nem történik, addig az Unió intézményei – így az Európai Központi Bank (EKB) – csak korlátozottan befolyásolhatják jogszerű keretek között az érintett országok monetáris viszonyait, pénzügypolitikáját. Az EU központi bankjának és más szabályozó és felügyeleti testületeinek, intézményeinek szerepe különösen a hosszabb távú folyamatok alakításában lehetne fontos, amelyeket illetően a helyi politikusok, még ha teljesen demokratikus módon kerülnek is hivatalba, hajlamosak rövid időhorizonton gondolkodni (Benczes [2022]). Különösen a pénzhasználati, elszámolási, bankfelügyeleti, pénzmosás és

korruptió elleni vonatkozásokban lenne erős uniós érdek a még nem teljesen felkészült tagjelölteknek az adminisztratív-jogi integrálása, akár még „idő előtt”, azaz akkor is, ha az érintett országok még nem tekinthetők éretteknek az összes csatlakozási feltétel (így a koppenhágai kritériumok²) teljesítése szempontjából.

A régió pénzügyi-gazdasági helyzete sajátos, de a párhuzamos valuták használata jól ismert jelenség. A *de facto* és *de jure* dollarizálás (euroizálás) szakirodalma alapján lehet bizonyos következtetéseket levonni az európai peremvidék államai előtt álló monetáris politikai választások indokairól, opcióiról és következményeiről. A fizetőeszköz megválasztása érinti a monetáris szuverenitást, így az arról való döntésnek erős a politikai töltete, ezért a gazdaságelméleti vonatkozásokon túl az intézményi-politikai-társadalmi tényezők kritikus fontosságát el kell fogadnunk a tényleges lehetőségek értékelése és a javaslatétel során. A jelen munka részletesen kitér az érintett országok makrogazdasági viszonyain túl a történeti előzményekre, az egymáshoz sokban hasonló, ám nagy eltéréseket is mutató fejlődési folyamatokra. Az utóbbi EU-bővítések tapasztalatai szerint roppant fontos, hogy az uniós intézmények vegyék tekintetbe a lényegi sajátosságokat, az erre vonatkozó javaslatainkat a zárófejezetben foglaljuk össze.

A valamikori délszláv különút máig kiható örökségei

Kiindulásként szükséges rámutatni a gazdasági nyitásnak arra a sajátos kifejlődési útjára, amelynek a gyökerei az itt tárgyalt térségben – Albánia kivételével – az egykori közös jugoszláv múltba, a két világrendszer határmezsgyéjén egyensúlyozó délszláv állam idejére nyúlnak vissza. A továbbiakban az akkori viszonyokkal, a politikai kontextussal részletesen foglalkozunk, de már itt meg kell említenünk azt a kelet–nyugati gazdasági, munkaügyi és pénzügyi kapcsolatrendszert, amelynek keretében az 1970-es évektől az egykori Nyugat-Németországba, Ausztriába és más nyugati országokba jelentős számban érkeztek jugoszláviai vendégmunkások. A gazdasági motívumú vándormozgások, a keresetek hazautalásai nyomán legális és kiterjedt szerepet kaptak a helyi fizetőeszköz mellett és azon túl a „keményvaluták”, leginkább a német márka.

Az egykori jugoszláv állam feldarabolódása az 1990-es években sok tekintetben merőben új helyzetet eredményezett. A függetlenségüket szinte váratlan gyorsasággal elnyerő, kiharcoló országok gazdasági kitettsége azonban tovább

² Az Európai Unióról szóló szerződés állapítja meg azokat a feltételeket (49. cikk) és elveket (6. cikk 1. bekezdése), amelyeknek minden, az Európai Unióhoz csatlakozni kívánó országnak meg kell felelnie.

A csatlakozási ismérveket (más néven koppenhágai kritériumokat) az Európai Tanács 1993-as koppenhágai ülésén állapították meg, és az 1995-ös madridi ülésén megerősítették. Ezek a következők: a demokráciát, a jogállam és az emberi jogok érvényesülését garantáló intézmények stabilitása, a kisebbségi jogok tiszteletben tartása és védelme; az EU alkalmassága a bővítésre; működő piacgazdaság és képesség az Unión belüli versenyviszonyokkal és piaci erőkkel való megbirkózásra; a tagsággal járó kötelezettségek teljesítésére – és ennek részeként – az uniós jogot képező szabályok, standardok és szakpolitikák (a közösségi vívmányok) hatékony végrehajtására való képesség; valamint a politikai, gazdasági és monetáris unió célkitűzéseinek vállalása (*Eur-Lex* [2014]).

fokozódott, bár eltérő mértékben. Az évekig tartó ellenségeskedés, sőt háború, különösen Bosznia-Hercegovinában, politikai instabilitást és súlyos gazdasági visszaesést okozott. A régió országai között történelmi, vallási okokból nehezen feloldható ellentétek húzódnak, amelyek kihatnak a gazdasági, pénzügyi kapcsolatokra. Ezek miatt a gravitációs modellekhez képest túlsúlyos lett a nyugat-európai reláció a földrajzi szomszédok kárára.³

Emellett egészen sajátos valutaviszonyok jöttek létre. Így Bosznia-Hercegovina saját központi bankjának (CBBH) 1997-es létrehozása idején még négy fizetési eszközben zajlottak az ügyletek (bosnyák dinár, jugoszláv dinár, horvát kuna, német márka). Ilyen előzmények és a helyi ellentmondásos viszonyok ismeretében nem volt logikátlan az egyébként különös döntés, amely egyoldalúan bevezette a konvertibilis márkát (BAM). A sajátos fizetőeszközt 1:1 arányban rögzítették a német márka értékéhez, majd az euróhoz annak 1999. januári bevezetésekor, a márka/euró árfolyamnak megfelelő (1,95583) kurzus szerint, és azt tartósan fenn is lehetett tartani (BIS [2003]).

A gazdasági-pénzügyi folyamatok áttekintésekor ma sem kerülhető el a térségi konfliktusok számbavetele. Koszovó ügye a legexponáltabb. Említeni kell Észak-Macedóniát, amelynek uniós törekvéseit a névhasználat miatt Görögország egészen a 2018-ban aláírt kétoldalú megállapodásig blokkolta; addig Macedónia Volt Jugoszláv Köztársaság (*Former Yugoslav Republic of Macedonia, FYROM*) néven említették nemzetközi dokumentumokban (Ármás [2018]). Azóta Észak-macedóniai Köztársaság (*Republika Severna Makedonija*) az állam neve, amelynek ugyanakkor a névvita lezárását követően is maradtak történelmi és etnikai eredetű problémái Bulgáriával és Albániával. Bosznia-Hercegovina pedig a daytoni békeszerződést (1995) követően sajátos, két részből álló kváziszövetségi államként próbál működni. Ám annak a Szerb Köztársaság (*Republika Srpska*) nevű entitása sokkal inkább Szerbia (*Republika Srbija*) felé, mint a horvát és bosnyák többségű Bosznia-hercegovinai Föderáció (*Federacija Bosne i Hercegovine*) entitás irányában orientálódik.

Az összes érintett ország törekszik az EU-tagság megszerzésére, ebben mondhatni egységesek. Ám ha a teljes euroatlanti integrációs folyamatot tekintjük, akkor már korántsem egységes a kép. Montenegró, Észak-Macedónia és Albánia a NATO tagjai. Bosznia-Hercegovina, illetve Szerbia nem is törekszik a NATO-tagságra, sőt a jelenlegi szerb kormány kifejezetten baráti viszonyt ápol Oroszországgal. Koszovó szeretne csatlakozni a NATO-hoz, de Szerbiával való viszonya rendezetlen, és több NATO- (és EU-) tag nem ismeri el önálló államalakulatnak, így tagsága aligha kerül belátható időn belül napirendre (Fekő [2022]).

A térség országai hasonló gazdasági problémákkal néznek szembe, noha különböző mértékben. A délszláv háborúk és a nagyjából egyidejűleg zajló volt jugoszláv

³ A nyugat-balkáni térség országai, nem lévén tagjai az EU-nak, valamint az előzmények miatt is, a kelet-közép-európai térséghez képest sokkal kevesebb tőkét tudtak bevonni, így a külső nyitottság szokásos mércéi (export/GDP, import/GDP) mára már jóval elmaradnak az utóbbiak szintjétől, amint azt a két évtizedes EU-tagsággal foglalkozó szlovák jegybanki tanulmány kifejti (Gertler és szerzőtársai [2023]). Ugyanakkor a pénzügyi nyitottság a vázolt történelmi út nyomán sokkal korábban kifejlődött a Balkánon, és azzal együtt a párhuzamos valuták kifejlett alkalmazása is.

I. táblázat
A Nyugat-balkáni térség csatlakozási folyamata

Ország	Tagsági kérelem benyújtása	Stabilizációs és társulási megállapodás	Unió tagjelölti státus	Csatlakozási konferenciák megkezdése	Helyzetkép, illetve a soron következő lépések
Albánia	2009. április 24.	2009. április 1.	2014. június 24.	2022. július 19.	Amint a jogállamiság és a közigazgatási reformok értékelése és jóváhagyása megtörtént, az ütemterv szerint az 1. klaszterről szóló tárgyalások megkezdődhetnek
Bosznia-Hercegovina	2016. február 15.	2015. január 1.	2022. december 15.	2023. március	A csatlakozási tárgyalások keretrendszerének előkészítése
Észak-Macedónia	2004. március 22.	2004. április 1.	2005. december 17.	2012. július 21.	Az átvilágítási megbeszélések 2023-ban befejeződtek. A jogállamiság és a közigazgatási reformok értékelését és jóváhagyását követően az ütemterv szerint az 1. klaszterről szóló tárgyalások megkezdődhetnek
Koszovó	2022. december 15.	2016. április 1.	–	–	A 2023-ban az EU által életbe léptetett korlátozó intézkedések (együttműködés, finanszírozás) ideiglenesek, és amint a helyi hatóságok részéről a megfelelő deszkalációs lépések megtörténnek, illetve a Szerbia irányában vállalt kötelezettségek teljesítése megtörténik, akkor ezeket a korlátozásokat feloldják. A csatlakozás folyamata és következő lépései nem egyértelműek
Montenegró	2008. december 15.	2010. május 1.	2010. december 17.	2012. december 18.	2012-től kezdődően valamennyi tárgyalási fejezet megnyitották, ezek közül három ideiglenes lezárása megtörtént. A jogállamiságról szóló fejezet esetében viszont további ideiglenes lezárására nem kerülhet sor
Szerbia	2009. december 22.	2013. szeptember 1.	2012. március 1.	2014. január 21.	2014-től kezdődően 22 tárgyalási fejezet került megnyitásra, amelyek közül kettőt zártak le ideiglenesen. A további tárgyalások ütemét a jogállamiságról szóló fejezetek, továbbá a Koszovóval kapcsolatos viszony normalizálása határozza meg

Az 1. táblázat folytatása

Ország	Tagsági kérelem benyújtása	Stabilizációs és társulási megállapodás	Unió tagjelölti státus	Csatlakozási konferenciák megkezdése	Helyzetkép, illetve a soron következő lépések
TÁJÉKOZTATÓ ADATOK					
Georgia (Grúzia)	2022. március 3.	társulási: 2016. július 1.	2023. december 12.	-	A tagjelölti státus megadását megelőzően, 2023 novemberében egy kilenc lépésből álló ütemtervet határoztak meg, ennek mentén halad majd a csatlakozási folyamat
Horvátország	2003. február 21.	2005. február 1.	2004. június 18.	2005. október 4.	Teljes jogú EU-tagság: 2013. július 1. Az euróövezetbe csatlakozott: 2023. január 1.
Moldova	2022. március	társulási: 2014. augusztus 30.	2022. június	-	Az átvilágítás folyamata 2024 januárjában megkezdődött. A csatlakozási tárgyalások keretrendszerének meghatározása akkor történik meg, amikor Moldova teljesítette az ennek előfeltételeként 2023 novemberében előírt három ajánlást
Ukrajna	2022. február 28.	társulási: 2017. szeptember 1.	2022. június 23.	-	Az átvilágítás folyamata 2024 januárjában megkezdődött. A csatlakozási tárgyalások keretrendszerének meghatározása akkor történik meg, amikor Ukrajna teljesítette az ennek előfeltételeként 2023 novemberében előírt négy ajánlást

Forrás: *Európai Tanács* [é. n.], *Steinbach* [2024] 6–8 o., *Eur-lex* [2014].

deintegrációs folyamat miatt a függetlenné vált volt tagköztársaságok gazdasági szintje a megrázkódtatásokkal teli 1990-es évtized végén az 1970-es évek átlagára esett vissza. A nagy visszaesés Szlovéniát kevésbé viselte meg, Horvátországnak is sikerült idővel jórészt feldolgozni a sokkot. A többi állam esetében viszont a súlyos örökség a mai napig jelen van versenyképességi gondok, a külföldi befektetések alacsony szintje, jogbiztonsági problémák (korrupció, szervezett bűnözés), valamint a nagyfokú kivándorlás, agyelszívás formájában, ha nem is azonos mértékben (Ármás-Németh [2021]).

Témánk szempontjából lényeges, hogy Szlovénia és Horvátország ma már nemcsak EU-tagállamok, hanem egyben az euróövezet tagjai is. Horvátország 2013. évi EU-csatlakozása azonban szakaszhatár: az EU bővítési folyamata bizonytalansági tényezőkkel terhelt szakaszba került.

Bár az uniós intézményektől és a tagországi fővárosokból nem érkeznek a nyugat-balkáni térség csatlakozását kategorikusan ellenző hangok, a geopolitikai helyzet jelentősen megváltozott az Ukrajnát ért 2022-es orosz támadással. Az uniós intézmények és a tagállamok többsége Ukrajna lehetőségek szerinti gyorsított uniós csatlakozását preferálják, hogy a hadban álló országnak világos perspektívát adjanak. Emiatt úgy tűnhet, hogy a balkáni bővítési folyamat kikerült volna a figyelem középpontjából. Ez azért lenne gond, mivel a térség egésze a gazdasági fejlettséget, a politikai rendszer és a társadalmi rend stabilitását tekintve nincs hátrébb, mint Ukrajna vagy Moldova, eközben nyilvánvaló uniós érdek, hogy a Balkán-félszigeten létrejöjjön az EU földrajzi kontinuitása.⁴

A politikai klíma gyorsan változik, ennek ellenére e helyütt abból indulunk ki, hogy a nyugat-balkáni térség taggá válási folyamata haladni fog, mind az európai közöségnek, mind a tagságra aspirálóknak a szándékai alapján.

A korábbi EU-bővítésekhez képest ugyanakkor bonyolultabbak a geopolitikai viszonyok. Ebben az összefüggésben értelmezendő az az alaphipotézis, amely szerint a csatlakozásra váró balkáni országok az eddigiek szerinti pályát járják be, ideértve azt is, hogy a teljes jogú tagság elnyerését követően teljesíteniük kell a maastrichti kritériumokat az euróra való áttéréshez. Ám pontosan a helyzet különlegességei miatt igényel vizsgálatot az alternatív hipotézis, amelynek értelmében a kifejtett *de facto* euroizáltság olyan érdemi sajátosság, amely a monetáris unióhoz való eljutás eddig nem alkalmazott pályáját indokolja.

E hipotézisek vizsgálatánál a szakirodalmi források, szakmai vélemények elemzése mellett kitérünk a térség különleges monetáris viszonyaira és üzleti gyakorlatára. Ezek alapján lehet állást foglalni a hipotézisek ügyében és ajánlást tenni a még képlékeny állapotban levő csatlakozási folyamat döntéshozói számára.

⁴ Másfelől éppen Ukrajna roppant sajátos helyzete – mely nem tárgya ennek a munkának – annak bemutatását is indokoltá tette, hogy a nyugat-balkáni tagjelöltekhez képest, sőt a korábban csatlakozott kelet-közép-európai országok csatlakozáskori viszonyaihoz képest a gazdasági-termelékenységi-technológiai és intézményi mutatókat tekintve Ukrajna nem „outlier” a legtöbb vonatkozásban (Grieveson és szerzőtársai [2023]). Ennek részben a potenciális jövőbeli anyagi támogatás mértéke és főként a tagság elnyerése esetén az integrálódás sikere miatt van nagy jelentősége.

A valutahasználat politikai gazdaságtani és monetáris politikai vonatkozásai

Minden szuverén ország szükségszerűen szembetalálkozik egy alapvető monetáris politikai döntési kérdéssel: milyen legyen a valutarendszere.

Az egyik sarokmegoldás a rögzített árfolyamrendszer, amelynek esetében egy horgonyvalutához kötik a nemzeti fizetőeszköz árfolyamát. A rögzítés lehet kemény (*hard peg*), akár törvénybe foglalt valutatanács (*currency board arrangement, CBA*), amely eliminálja a horgonnyal szembeni – de nem a más valutákhoz viszonyított – árfolyamkockázatot. A rögzítés sajátos esete a nemzeti valuta teljes feladása: a horgonyvalutára vagy pedig – ez az euróövezet esete – egy közös valutára való áttérés.

A rögzített (fix) árfolyamrendszer kereskedelmi, üzleti előnyei közismertek, ám a rögzítés akár pénzügyi krízishelyzeteket is előidézhet. Ahogyan Lámfalussy Sándor megfogalmazta a fejlődő világ tapasztalatai alapján:

„A tartós[nak szánt] árfolyamrögzítés lehetővé teszi a túlzó mértékű tőkeimportot, mert a külföldi pénztulajdonosokban és a hazai pénzintézetekben egyaránt a biztonság hamis érzését kelti – ezt az 1998-as orosz válság, azt követően több harmadik világbeli krach megmutatta.” (Lámfalussy [2008])

A másik sarokmegoldás a szabad lebegés: az árfolyamot a pénzügyi piacok keresleti és kínálati tényezői alakítják a monetáris hatóságok közvetlen beavatkozása nélkül. A lebegés, vagyis az, hogy nincs tartós rögzítés, elvileg mozgásteret nyit a hatóságok számára, hogy a kamatszintet szükség szerint mozgassák. A kicsi és nyitott gazdaságokban azonban zavarokat és komoly károkat okozhat a valuta hirtelen és nagyméretű fel- vagy leértékelődése. A leértékelődés inflációgerjesztő hatása miatt kényszerpályára kerülhet a gazdaságpolitika. Megszívlelendő Lámfalussy illúzióromboló megállapítása: a szabadon lebegő árfolyamrendszerek esetében a siker a kivétel, nem a szabály (Lámfalussy [2008] 136–137. o.). De a kemény rögzítés, a valutatanács sikeréhez is sajátos feltételek szükségesek; Lámfalussy úgy látta, hogy a Szovjetunióból kilépő Észtország 1991-ben jól döntött, hogy a német márkát választotta horgonynak, viszont számos ázsiai ország nagy bajba került a jenhez vagy az amerikai dollárhoz való kötődéssel.

A referenciavaluta meghatározása a sikeres rögzítés kritikus szempontja, de végső soron az ország jogi-politikai-pénzügyi intézményrendszerének a minősége a siker fő tényezője. Ugyanerre a következtetésre jutnak azok is, akik egyébként a rugalmas árfolyamrendszert javasolják. A feltörekvő piacok (*emerging markets*) pénzügyi zavaraival foglalkozó hatalmas nemzetközi irodalom központi tétele, hogy a hitelesség – vagy másképpen a „jó kormányzat” – a kulcsmagyarázat. Ugyanakkor szintén nagy irodalma van a globális tőkepiacok zavarainak és tökéletlenségeinek, különösen annak bőséges dokumentálása alapján, hogy egy ország kerülhet pénzügyi válságba „jó kormány” és erős fundamentumok mellett is, mégpedig tőkepiaci fertőzés, piaci pánik következtében (Calvo–Mendoza [2000]).

A két sarokmegoldás (szabad lebegés, illetve kemény rögzítés) közötti átmeneti árfolyamrezsimek sem mentesek komoly kockázatoktól. Márpedig az ilyen köztes

rezsim – az európai árfolyam-mechanizmus-2 (ERM2) – az euróövezetbe való bekezdés szabálykönyv szerinti útjának fontos szakasza.

A különféle kockázatoktól és a gazdaságpolitikai hibázási lehetőségektől tehát nem lehet megszabadulni, bármilyen árfolyamrezsimet választ is az adott ország az euróövezetig elvezető (hosszú évekig is eltartó) útja során. Ezért is fogalmazódott meg gazdaságelméleti érvek alapján az ajánlás a kétezres évek elején az akkor még az EU-tagság előtt álló kelet-közép-európai országok számára: a kisebb méretűek az ERM-ben időzés helyett térjenek át a valutatanács rendszerére, vagy akár válasszák az egyoldalú euroizálást (*von Hagen–Zhou* [2005]). A méret lényeges: e logika szerint a nagyobb piacméretű – és így feltehetően kevésbé nyitott – tagállamoknak a lebegő árfolyamrendszer és az inflációs célt követő rendszer kombinációja lenne jó, amíg nem tudják teljesíteni az euróra való áttérés minden feltételét. A kisebb piacméretű országoknak eszerint a legjobb az euróval szembeni árfolyamkockázat mielőbbi és teljes felszámolása; és ne feledjük, hogy a kelet-közép-európai térség legtöbb országa Lengyelország kivételével nem éri el az EU összesített GDP-jének 2 százalékát. Ez igaz a nyugat-balkáni térség államaira is.

Figyelemre méltó epizód volt az, amikor az Európai Bizottság akkori pénzügyi biztosa – az árfolyamrezsim megválasztásának pénzügyi elméleti érveire nem reflektálva – egyértelműen elvetette az egyoldalú euroizálást, deklarálva azt, hogy az új tagok (akkor nyolc egykori tervgazdaság és két mediterrán ország) csakis ugyanolyan feltételek mellett térhetnek át az euróra, mint a régi tagok (*Solbes* [2004]).⁵

A valutatanács-megoldást, bár nem kedvelte, elfogadta a Bizottság. Ezzel szemben az olyan egyoldalú euroizálást, mint amely mellett Montenegró döntött (nem nagyon lévén más értelmes megoldása), az EU intézményei nem tűrték volna el az akkori tagjelöltektől. Solbes érvelése mögött az a megfontolás is meghúzódhatott, hogy az euróövezetbe bekerüléssel nemcsak a közös európai valuta átvétele jár, hanem a döntési folyamatban való részvétel, a szavazati jog gyakorlása is. Ezt a jogot viszont valóban csak felkészült és stabil tagállamnak szabad megadni. Fontos azonban az időfaktor is: a pénzügyi biztos a korábbi bővítési mintához való ragaszkodást az „euróklub” akkori szakaszában képviselte; azóta az euróövezet monetáris hatósága, az Eurórendszer (*Eurosystem*) taglétszáma megnőtt, döntéshozatali szabályrendje is változott, és most sem tekinthető lezártnak.

Az EU fokozatos, lassú intézményi változásaihoz mérve a kétezres évek elejétől gyorsan lépett fel egy új fejlemény: az euróövezeten kívül maradt országokban jelentős spon-tán euróhasználat ment végbe. A jelenség oka, hogy az EU keleti peremvidékén az euró párhuzamos valutaként régóta jelen van az üzleti és társadalmi életben. Az eurónak

⁵ „Szeretném hangsúlyozni, hogy az euró átvételét szándékozó új tagállamoknak a Szerződés által meghatározott ugyanazon feltételeket kell teljesíteniük, mint a jelenlegi euróövezeti tagoknak. Az euróövezet jelenlegi és jövőbeli tagjai azonos elbánásának elvét teljes mértékben be fogjuk tartani. [...] Az intézményes út kizárja azt a lehetőséget, hogy egy ország a taggá válásakor azonnal átvegye az eurót, vagy pedig az uniós tagság előtt egyoldalúan bevezesse az eurót (euroizáljon, ahogy néha mondják). Emögött egyszerűen az a logika, hogy ha egy tagország áttér az euróra, akkor »hanggal és szavazati joggal« csatlakozik az euróövezeti klubhoz, és a döntés joga nyilvánvalóan a klubé, amely döntést a Szerződés által kifejtett kritériumok alapján kell meghozni.” (*Solbes* [2004] 17. o., elhangzott 2003-ban.)

adott országon belüli tényleges súlyaránya kihat a gazdaságpolitikai döntéshozatalra, a monetáris közvetítő csatornák hatékonyságára, miként a háztartások viselkedésére és a mindennapi pénzügyi gyakorlatra is. Az pedig, hogy egy országban a gazdasági szereplők tartozásai és követelései között érdemi arányban euró található, továbbá az ügyletek jelentős részét euróban bonyolítják le, olyan körülmény, ami tovább gyengíti, sőt illuzórikussá teszi az önálló pénzpoltika megtartása melletti érvelést.

Az eurónak az euróövezeten kívüli párhuzamosvaluta-szerepe egyáltalán nem egyedi jelenség: spontán dollárizálódás néven jól ismert jelenségről van szó. Mint ahogy az a jól alátámasztott monetáris politikai javaslat sem új, amely szerint a dollár/euró kiterjedt köznapi használatának állapotában levő fejlődő/felemelkedő országok számára egészében véve előnyös lenne az egyoldalú *de jure* áttérés (Mendoza [2002], Buiter–Grafe [2002]).

A nemzeti valuta feladása, egy „keményvaluta” egyoldalú átvétele enyhítheti a feltörekvő piacokon bekövetkező válságoknak az irodalomban taglalt mindkét fajtáját. A dollár/euróra való áttéréssel, a saját fizetőeszköztől való megszabadulással az adott állam egyszerűen túllép a gyenge hitelességű monetáris és árfolyam-politika miatti kockázatokon. Másodrészt pedig csökken a hirtelen és váratlan külső tőke mozgásoknak, spekulációs támadásoknak való kitettség.

Mi áll a veszteségoldalon? Az önálló kamatpolitika és az árfolyam-manipulálási önállóság feladása valójában nem tényleges veszteség, még ha ezt a helyi monetáris hatóságok nem szívesen vallják is be: nemcsak erős pénz lép a gyengébb helyébe, hanem hitelesebb intézmény váltja fel a kisebb tekintélyű helyi intézményt. Ami tényleges veszteség, az a kamara haszna (*seigniorage*): az országon belül kötelezően elfogadandó fizetőeszköz esetén a pénzkibocsátó hatóság bevétele. De ha már korábban is előrehaladott volt a spontán valutahelyettesítés, akkor a teljes valutacserével a *seigniorage*-nak amúgy is csak egy része vész oda, hiszen a helyi fiat pénz a gazdaságban cirkuláló pénzmennyiségen addig is osztozott más valutával (Genberg [2002]).

A dollarizálás/euroizálás általános mértékén túl annak is van jelentősége, hogy a párhuzamos valuta milyen arányt tesz ki a gazdasági szereplők aktívái és passzívái között. Az EU keleti peremvidékére vonatkozó felmérések gyakori megállapítása, hogy az országok egy meghatározott körében – ez vonatkozott Magyarországra is a 2010-es évek elejéig – a keményvaluták aránya nagyobb volt a tartozások között (ez az úgynevezett *liability substitution* jelensége), mint az aktívoldalón (Ritzberger-Grünwald [2013]). A kelet-közép-európai térségben a jelenség alapvetően a mérsékelt kamatozású euró- (svájcifrank-, dollár-) alapú banki hitelezés elterjedése nyomán alakult ki, még a 2008 előtti években.

Azóta a hiteloldali helyettesítés visszaszorult, míg a betétek között jelentős a nem hazai deviza hányada. E vonatkozásban is nagyok a régiók és országok közötti eltérések. Csehországban csekély a párhuzamos fizetőeszköz elterjedtsége, a magyar és lengyel esetben (a devizahitelezés felfutásának éveiben) a tartozások oldalán jelent meg erősebben a jelenség; a bolgár, horvát, macedón, bosnyák, szerb viszonyok között a lakossági és az üzleti szereplőknél egyaránt nagymértékű volt és maradt a deviza – mind a betétek (követelés), mind pedig a hitelek (tartozások) oldalán (Ritzberger-Grünwald [2013] 3. fejezet).

Ami az euroizálódás köznapi megjelenési formáit illeti, az Osztrák Nemzeti Bank által többször elvégzett térségi felmérések azt jelzik, hogy a nyugat-balkáni térség országaiban régóta sokkal gyakoribb az eurókészpénz tartása, mint a kelet-közép-európai térségben, és a motívumok is eltérnek (*Scheiber–Stix* [2009]). A kelet-közép-európai országokban az euróbankjegyeket leginkább az euróövezeti utazásokkal kapcsolatban tartják, míg a déli térségben a jóval nagyobb „zsebben tartott” készpénzállományt részben ügyleti, részben megtakarítási motívumok indokolják. A vendégmunkások hazautalásai és az euró általános elfogadottsága következtében a mindennapi vásárlást meghaladó méretű tranzakcióknál mind a lakossági körben, mind a vállalati szektorban domináns az euró használata.

A háztartási és üzleti szektor követeléseire és tartozásaira kiterjedő euróhasználat nagyban kihat a gazdasági szereplők viselkedésére és a monetáris hatóságok mozgásterére. A szektorok szintjén – noha nem minden egyes háztartás, vállalat esetén – jelentős mértékű természetes fedezet (*hedging*) áll fenn, ami jórészt közömbösíti a helyi, hivatalos valuta esetleges kilengésének jövedelmi és költség hatásait. Másfelől a párhuzamos valutahasználat következtében a hazai hivatalos fizetőeszközre irányuló szokásos jegybanki intervenció hatékonysága gyenge. Ilyen piaci és intézményi állapotok között még kevesebb érdemi (azaz nem szimbolikus vagy ideológiai) érv szól a nemzeti fizetőeszköz és általánosabban a nemzeti monetáris szuverenitás fenntartása mellett, amely az európai félperiférián egyébként is illuzórikusnak mondható (*Bod* [2013]).

A balkáni térségben elterjedt valutahelyettesítésből adódóan tehát számos olyan viselkedési sajátosság és szabályozási korlát és gyengesség adódik, amelyek miatt az euróátvétel korábbi kelet-közép-európai tapasztalatai csak részben relevánsak. A gazdasági tényeket illető érdemi eltérések miatt viszont jogos újfajta módon tekinteni az olyan szakpolitikai kérdésekre, mint hogy milyen intézményi keret és milyen ütemezés javasolható a jelenlegi és a potenciális tagjelölt államok *de jure* euróátvétele ügyében.

A nyugat-balkáni régió helyzete és fejlődési sajátosságai: hasonlóságok, eltérések

A térség Nyugat-Balkán régióként az európai uniós politikai terminológiában 1998-ban jelent meg, majd állandósult földrajzi-politikai kategóriaként, felölelve a volt Jugoszlávia tagállamait – Szlovénia kivételével, de odaértve Albániát. Idővel ez a lehatárolás megváltozott, hiszen már 2011-től megjelentek olyan elemzések is, amelyek Horvátországot sem sorolták a Nyugat-Balkánhoz (*Faragó és szerzőtársai* [2012]). Tanulmányunkban az újabb szóhasználatnak megfelelő nyugat-balkáni régiót, annak az *1. táblázatban* foglalt hat országát vizsgáljuk. A már EU- és euróövezeti tag Horvátország és Szlovénia esetére referencijelleggel utalunk, vizsgálatunk tehát a térség azon országaira összpontosult, amelyek még nem tagjai az Európai Uniónak, és így definíció szerint az euróövezetnek sem. Megjegyzendő: a volt Jugoszlávia itt tárgyalt utódállamai az egykori délszláv államon belül is a közepesen vagy kevésbé fejlett tagköztársaságok közé tartoztak.

Fontos megemlíteni, hogy Jugoszlávia politikai és gazdasági fejlődési útja a szocialista időszakban számottevően eltért a többi európai szocialista országétól. Bár politikai szempontból a jugoszláv kommunista párt primátusa ugyanúgy megkérdőjelezhetetlen volt, mint más szocialista országok állampártjaié, az ottani helyzet egy olyan eltérést mutatott, amely vizsgálataink szempontjából igen lényeges, mivel érinti a jelenlegi euroizációs folyamat hátterét, markáns különbséget mutat a nem euróövezeti visegrádi hármak előéletével összehasonlítva.

Ez pedig: Jugoszlávia állampolgárai szabadon utazhattak a nyugati országokba, nem csupán turistaként, hanem munkavállalóként is. Már az 1970–1980-as években jelentős számban telepedtek le Ausztriában, az akkori Nyugat-Németországban, illetve más nyugati országokban a jugoszláv vendégmunkások.⁶ Ez a fajta migráció akkor teljesen legális keretek között zajlott. Különösen Jugoszlávia kevésbé fejlett régióiból, például Bosznia-Hercegovinából mentek nagyobb számban külföldre munkát vállalni.⁷ A jugoszláv állam nem akadályozta a gazdasági migrálást, sőt bátorította, részben annak tudatában, hogy a vendégmunkások hazahozzák, hazautalják megtakarításukat, azt odahaza fektetik be akár ingatlanba, akár vállalkozásokba (Vidovic–Mara [2015]).

Mindezen túl Jugoszláviába már az 1970-es évektől kezdődően jelentős mennyiségű külföldi működőtőke is áramlott. Az 1990-es években kitört és évekig elhúzódó jugoszláv belháborúk következményeként további tíz-, illetve százezrek hagyták el a térséget, és telepedtek le Európa más országaiban. A Német Szövetségi Bank adatai szerint 1992-ben 417 ezer fő (volt) jugoszláv vendégmunkás dolgozott és teljesített abban az évben összesen 700 millió német márka összegű hazautalást Németországból (Oser [1995]). A régióban lezajlott háborús évek, politikai és gazdasági válságok hatására a kivándorlási folyamat egészen az utóbbi évekig nem szűnt meg. Ennek egyik sajátos következménye, hogy az említett volt jugoszláv államok GDP-jében mindmáig jelentős, mintegy 10 százalékos részarányra tehető a külföldön élő diaszpórák hazautalása (Csernik-Varga [2023]).

A vendégmunkás-jelenség, a bérjövedelem repatriálása Magyarországon vagy más európai szocialista országban abban az időben ismeretlen vagy elhanyagolható nagyságrendű volt. A volt jugoszláv államok és a mai Európai Unió bizonyos országai között viszont sokkal korábbra visszanyúló és a társadalom széles rétegeit érintő gazdasági-pénzügyi kapcsolódás jött létre, illetve működik mindmáig. Ez az egyik, ha nem fő oka annak, hogy ezekben az országokban amint korábban a nyugatnémet márka, úgy ma az euró úgyszólván második valutaként működik. Montenegró, Koszovó esete annyiban más, hogy a *de facto* eurohasználatból egyoldalú döntéssel *de jure* euroizálás lett.

⁶ Rieder [2024] szerint csupán a müncheni munkaügyi központban 106 462 jugoszláv származású vendégmunkást regisztráltak 1970-ben.

⁷ Vidovic–Mara [2015] utal rá, hogy bár a munkavállalók hazautalásai régóta számottevő bevételi forrást jelentenek Horvátországban is, viszonylag szerények a régió más országaihoz képest. Horvátországban 2000 és 2008 között folyamatosan nőtt a hazautalások összege, a rá következő két évben 1,2 milliárd dollár körüli szinten stagnált, majd 1,5 milliárd dollárra emelkedett, ami 2014-ben – Horvátország első teljes EU-ban töltött évében – a GDP 2,6 százalékát tette ki. (Mindez komoly összeg, hiszen az EU-transzferek nagyságrendjének felel meg.)

Az euró mint párhuzamos fizetőeszköz masszív jelenléte tehát olyan sajátosság, amely fennáll a későbbiekben is, és sajátos körülményként veendő figyelembe az uniós csatlakozási folyamatban.

A volt jugoszláv térség számára súlyos megpróbáltatásokkal teli 1990-es évtizedet követően, a 2001–2008 közötti időszakban általánosan javult a makrogazdasági teljesítmény minden nyugat-balkáni ország, különösen a kevésbé fejlettek körében. A GDP növekedése, az infláció csökkenése, a külkereskedelem gyors növekedése, a jelentős működőtőke-beáramlás együtt járt a piacgazdasági átmenettel kapcsolatos gazdasági reform végrehajtásával.⁸ A 2008–2009. évi gazdasági válság által felszínre hozott gazdasági, strukturális és társadalmi probléma megjelent a külkereskedelmi mérleg és a folyó fizetési mérleg nagy hiányában és a munkanélküliségi rátában. A szolgáltatási szféra (pénzügyi, távközlési ágazat, kiskereskedelem, ingatlanügyek stb.) viszonylag gyors bővülése elsősorban a hazai piacot szolgálta, a külső versenyképesség javítására legfeljebb közvetett hatással lehetett (*Uvalić–Cvijanović* [2018]).

Horvátország 2013. évi csatlakozását követően az EU bővülésének folyamata sokáig lelassulni látszott. Különös módon az Ukrajnában dúló háború lendítette ki a holtpontról. Jelenleg összesen kilenc ország szeretne csatlakozni az EU-hoz. Közülük Ukrajna, Moldova, Georgia, illetve Törökország tagjelöltége nem tárgya tanulmányunknak. Tanulmányunk középpontjában a fennmaradó hat ország áll (Koszovót is beleértve). A nyugat-balkáni térség négy országával (Szerbia, Montenegró, Észak-Macedónia és Albánia) már nem sokkal a kelet-közép-európai bővítés megtörténte után megkezdődtek a csatlakozási tárgyalások. Bosznia-Hercegovina 2016-ban nyújtotta be csatlakozási kérelmét, majd az EU 2022 decemberében adta meg a tagjelölti státust. Koszovó helyzete a legbonyolultabb, bár az ország 2022-ben szintén benyújtotta csatlakozási kérelmét, de az az akadály, hogy viszonya Szerbiával rendezetlen, valamint számos EU-tagállam nem ismeri el önálló államként, belátható időn belül aligha hárul el (*BMAW* [2024]). Ezért az a helyi politikai döntés, hogy a valamikor német márkára alapozott belső pénzforgalmi gyakorlatot egyoldalú euroizálással váltják fel, nem érintette érdemben a tárgyalások menetét.

Endrődi-Kovács [2016] számos gazdasági és társadalmi tényezőt említ, amelyek miatt a nyugat-balkáni államok (az akkor frissen csatlakozott Horvátországot is beleértve) nem mondhatók teljesen integrációéretteknek; szerzőtársával később ezt nemcsak megerősítik, hanem további kutatásuk eredményeként egy új komplex indikátort is kidolgoztak (*Tankovsky–Endrődi-Kovács* [2023]). Ugyanakkor Ukrajna példáján is jól látható, hogy a gazdasági és más kritériumokhoz viszonyítva az európai biztonságpolitikai érdekek felülértékelődnek; ez a szempont elősegítheti a csatlakozási folyamat felgyorsulását. Ezt támasztja alá egyebek között a bővítési kérdésekben korábban merev francia álláspont ártértékelődése is, annak felismerése nyomán, hogy az európai egység a jelenlegi háborús helyzetben és gazdasági sokkok mellett sokkal

⁸ Reformokon elsősorban a korábban egységes Jugoszlávia tagállamainak az önállósodását és a piacgazdasági működési rendre való áttérést kell érteni. Ekkor Szlovénia kivételével még nem volt szó az EU-hoz való csatlakozásról. Horvátország is csupán 2003-ban nyújtotta be a csatlakozási kérelmét.

törékenyebb, mint volt korábban; ez a helyzet egyben lehetőség is az integráció felgyorsítására (*Miszlivetz* [2023]).⁹

Fontos tény, hogy valamennyi nyugat-balkáni országnak szabadkereskedelmi megállapodása van az Európai Unióval. Ám Szerbia Oroszországgal és az Egyesült Államokkal is kötött ilyen megállapodást, és Kínával is tervez. Törökországgal az összes nyugat-balkáni országnak van szabadkereskedelmi megállapodása. Ugyanakkor a külső partnerekkel kötött megállapodások ellenére az EU a legnagyobb import- és exportpartner – Koszovó és Montenegró kivételével – a térség számára (*Vulović* [2023]).¹⁰

Pozitívum, hogy a koronavírus-járvány lecsengését követően, 2022-ben nőtt a foglalkoztatottság is a régióban, miközben ezekben az országokban – különösen a fiatalok körében – magas, átlagosan 20-30 százalék közötti a munkanélküliség. Ugyanakkor a régóta jellemző elvándorlási folyamat minden bizonnyal folytatódik (*Csernik-Varga* [2023]).

Míndezért – és az uniós csatlakozás ígérete perspektívájából nézve – érthető, hogy a szóban forgó országok miért nem erőltetik a saját valuta szélesebb körű vagy kizárólagos használatát. Hiszen a spontán euróhasználatnak a fentiekben vázolt folyamata önmagában, az uniós csatlakozás után pedig előbb-utóbb magától is elvezet a formálisan létező, de egyre kevésbé használt nemzeti valuták megszűnéséhez.

Az viszont nagyon is lényeges különbség, hogy mindez a „montenegrói minta” alapján történik-e, avagy ezeknek az országoknak a gazdasági alkalmasságuk minősülnek a maastrichti kritériumok tartós teljesítésére, így nemcsak az euró mint pénznem tényleges használóivá, hanem az euróövezet teljes jogú tagjaivá válnak. A csatlakozási szerződés aláírásával ezek az országok is – akárcsak minden új csatlakozó 1999 után – ez utóbbira, azaz az integrációs menetrend teljesítésére vállaltak kötelezettséget, ez tehát a hivatalos ütemterv. Ám kérdés, hogy a tényleges euróövezeti csatlakozásig tartó – ma még ismeretlen hosszúságú – időszak során mindvégig funkcionálnak-e a helyi valuták, vagy pedig akár előnyös okokból, akár egyoldalú politikai döntéssel már korábban ráállnak az euró egyszerre tényleges és hivatalos használatára. Ha az utóbbi forgatókönyv következik be, mint Montenegró esetében, akkor az ERM2-ben való részvétel a korábbiaktól eltérően értelmezendő, de nyilvánvalóan a makrogazdasági (maastrichti típusú) feltételeknek – *mutatis mutandis* – ez esetben is meg kell felelniük.

A folyamatot gyorsítja, hogy a digitális fizetések egyre elterjedtebbé válnak a Nyugat-Balkánon is. Ahogy a gazdaságok egyre digitálisabbá válnak, a digitális fizetések felhasználási aránya – átutalás digitális fizetési eszközökön vagy csatornán, például elektronikus bankon keresztül történő átutalások, hitel- és betéti kártyák, elektronikus pénz (e-pénz), QR-kód – egyre növekszik az elmúlt néhány évben a Nyugat-Balkánon is, nem utolsósorban a jogszabályi környezet reformjai és a piac hatására

⁹ Macron elnök 2023-ban úgy nyilatkozott, hogy a bővítéspolitikai túlzott technikai követelményeknek való megfelelés helyett egy rugalmasabb rendszert képzelt el a Nyugat-Balkán tagjelöltjeinek számára (*Miszlivetz* [2023]).

¹⁰ Montenegró fő külkereskedelmi partnerei: Szerbia (24,59 százalék), Svájc (11,53 százalék), Bosznia-Hercegovina (7,65 százalék) (2021-ben – *WITS* [2024]). *Koszovónak* Észak-Macedónia (15,9 százalék), Albánia (13,3 százalék), míg Németország csupán a harmadik (11,7 százalék) (2024. márciusi adatok – *Trading Economics* [2024]).

(*Világbank* [2023]). Mindehhez hozzátartozik, hogy az Európai Uniónak is a nemzetközi fizetési rendszerek bizonyos területein tovább kell lépnie. Az egységes piac létrehozása óta eltelt mintegy három évtized és a 25 évvel ezelőtt bevezetett közös európai valuta ellenére például jelenleg nincs olyan európai digitális fizetési mód, amely az összes euróövezeti tagállamot lefedné (*Letta* [2024]).

Fontos azt is megjegyezni, hogy a vizsgált országok az egykori jugoszláv gazdaság egy-egy darabját örökölték, így hosszú időt vett igénybe, amíg ezek a „töredékgazdaságok” többé-kevésbé egységes és működőképes nemzetgazdaságokká alakultak. Ahogy az egykori Szovjetunió volt köztársaságai között is erős volt a gazdasági összefonódás (*Almásy* [2003]), a volt jugoszláv köztársaságok, különösen a kevésbé fejlettek esetében is fennállt, hogy nem csupán gazdasági modernizációra van (volt) szükség, hanem strukturális gazdasági reformokra is.

Sigér [2006] szerint a Nyugat-Balkán európai integrációs folyamatának lényeges jellemzője, hogy a térségben az Európai Unió nem szerepel olyan biztos horgonyként az átalakulásban – legfőképpen a csatlakozási horizont hiánya miatt –, mint a kelet-közép-európai országokban. A gazdasági kapcsolatok ugyanakkor a csatlakozás konkrét menetrendje nélkül is egyre szorosabbak lesznek, és ezt követi a pénzhasználat is.

Ebbe az irányba mutat az Európai Bizottság által 2023 novemberében nyilvánosságra hozott nyugat-balkáni növekedési terv (*New Growth Plan for the Western Balkans*), amely az EU közös piacával való harmonizáció folyamata mellett egy közös regionális piac kialakítását is szorgalmazza (a nyugat-balkáni hatok között), amely potenciálisan 10 százalékkal növelheti az érintett országok gazdasági teljesítményét (*Miszlivetz* [2024]). Az említett, összesen hatmilliárd euró összegű terv hét kiemelt intézkedéscsomagot tartalmaz a következő területeken: az áruk szabad mozgása, a szolgáltatások és a munkavállalók szabad mozgása, hozzáférés az egységes eurófizetési térséghez (*Single Euro Payments Area, SEPA*), a közúti szállítás elősegítése, az energiapiacok integrációja és szén-dioxid-mentesítése, a digitális egységes piac és az ipari ellátási láncba történt integráció (*DG NEAR* [2024]).

Azt is meg kell említenünk, hogy a régió országainak európai kilátásai távolról sem egységesek: ott is ellentmondásos a folyamat, ahol megindultak a csatlakozási tárgyalások (Szerbia, Montenegró) – a korábban vártnál várhatóan hosszabban elnyúló folyamatnak ígérkezik. Montenegró és Szerbia korábban ígéretet kapott arra, hogy 2025-re az EU tagállamai lehetnek (*Csernik-Varga* [2023]), ennek azonban – e sorok írásakor – kicsi az esélye. A haladást nem csupán a jogharmonizációs folyamat elhúzódnása, hanem olyan tényezők is lassítják, mint az orosz¹¹ és újabban a kínai¹² befolyás.

¹¹ Oroszországnak nincs a Balkánra vonatkozó egységes regionális politikája, általános vezérlő elvei a gazdasági térnyerés, kétoldalú kapcsolatépítés és státusépítés, amellyel célja, hogy megakadályozza és lassítsa a térség euroatlanti, főként NATO-közeledését. Befolyásszerző törekvéseinek egyik súlypontja az energiapolitikai terület, emellett a biztonságpolitikai/katonai együttműködés, valamint a kulturális kooperáció. Utóbbi a térség államainak többségében jellemző pánszláv testvériség, valamint néhány országban az ortodox vallási közösség is erősíti (*Vincze* [2019]).

¹² Kína az Egy övezet egy út kezdeményezés (*The Belt and Road Initiative, BRI*) keretében a Nyugat-Balkán térségben elsősorban az infrastruktúra-fejlesztés, a bányászat és az energiaszektor területén aktív (*Vulović* [2023]).

Az előbbi hatása, hogy például Szerbia soha nem csatlakozott az EU szankcióihoz, és szemmel láthatóan igyekszik egyensúlyozni az EU és Oroszország között. Ráadásul a szerb jegybank adatai szerint a kínai működőtőke-befektetések dinamikus növekedést mutatnak az utóbbi évtizedben, 2022-re megközelítve az EU-ból származó befektetések mintegy másfél milliárd eurós összegét (*Vulović* [2023]).

Bosznia-Hercegovina 2022 decemberében megkapta az uniós tagjelölti státust. Ugyanakkor az ország belpolitikai szempontból korábban sem volt egységes, az utóbbi időben pedig a két entitás közti széthúzás egyre markánsabb. Bár Bosznia-Hercegovina célja továbbra is az európai integráció, a boszniai szerb köztársaság egyre inkább Szerbiához igazodik (az orosz kapcsolódással együtt), míg a horvát és bosnyák többségű másik entitás esetében erősödni látszik a török (és részben más iszlám ország, például szaúdi és iráni) befolyás is (*Kővágó* [2012]).

Albánia ma a Nyugat-Balkán gazdaságilag viszonylag sikeres országává vált. Gazdasága a koronavírus-járvány után, 2021-ben erőteljes fellendülésbe kezdett, amely folytatódott, 2024-ben a GDP-növekedés várhatóan 3,3 százalékos lesz (*Hackett* [2024]). Montenegró gazdasági növekedése – a *Világbank* [2023] elemzése szerint – szintén erősnek mondható, és a becslések szerint 2023-ban 4,8 százalék körül alakul. Ugyanakkor felmerül egy kínai hitelből épített autópálya-szakasz kérdése (*Spirk* [2023]), amely kapcsán a hitelek visszafizetése főként a 2024 és 2027 közötti időszakban lesz esedékes, ami pedig körültekintő költségvetést tesz szükségessé – együtt az adósságkezelés jól megtervezett és a költségvetési helyzetet szem előtt tartó politikákkal (*Világbank* [2023]).

A nyugat-balkáni országok gazdasági növekedési kilátásait mutatja a 2. táblázat. Az előrejelzések szerint a 2023. évi lassulást 2024-ben érzékelhető mértékű gazdasági növekedés követheti, elérve átlagosan a 3 százalékot, sőt 2025-re a 3,3 százalékot. Ennek azonban feltétele az, hogy az Európai Unióban – amely a térség fő kereskedelmi partnere – szintén pozitív gazdasági folyamatok menjenek végbe, beleértve az előző évben meglódult infláció csökkenését (*Világbank* [2023]).

Az *OECD* [2021] a régióra vonatkozó versenyképességi jelentése szerint az utóbbi évtized mérsékelt gazdasági növekedése számos olyan mögöttes strukturális kihívást tükröz, amelyek aláássák a termelékenységet és a tőkefelhalmozást. A kimutatható előrelépés ellenére az üzleti környezetben továbbra is probléma a korrupció, a szerződések gyenge és bizonytalan végrehajtása, a hosszadalmas és költséges engedélyezési eljárások. Hasonlóképpen több ország esetében is gond a kevésbé hatékony mezőgazdasági ágazat, nehéz feladat annak fenntartható, környezetbarát irányú fejlesztése (*Muchiri és szerzőtársai* [2022], *Trendov-Vasa* [2015]). A mikro- és kisvállalkozások – különösen az induló vállalkozások – jelentős akadályokba ütköznek a finanszírozás megszerzésében. Az infrastruktúra hiányosságai különösen Albániában és Koszovóban akadályozzák a globális értékláncokba való integrációt (*OECD* [2021]), fontos feladat a fő logisztikai útvonalak mellett az alsóbbrendű közlekedési infrastruktúra fejlesztése is, ami elősegítené a kistelepülések bekapcsolását az országos gazdasági és infrastrukturális hálózatokba (*Áldorfai és szerzőtársai* [2022]).

Láthatóan a térség nemzetgazdaságai nagyon sok kihívással szembesülnek. Az *OECD* [2023] megállapítja, hogy bár az egy főre jutó bruttó hazai termék (GDP) 79

2. táblázat

A nyugat-balkáni térség országainak gazdasági növekedése és növekedési kilátásai, 2020–2025

	2020	2021	2022	2023 ^e	2024 ^f	2025 ^f
REÁL-GDP (százalék)						
Albánia	-3,3	8,9	4,8	3,6	3,2	3,2
Bosznia-Hercegovina	-3,0	7,4	3,9	2,2	2,8	3,4
Koszovó	-5,3	10,7	5,2	3,2	3,9	4,0
Észak-Macedónia	-4,7	3,9	2,1	1,8	2,5	2,9
Montenegró	-15,3	13,0	6,4	4,8	3,2	3,1
Szerbia	-0,9	7,5	2,3	2,0	3,0	3,8
Nyugat-balkáni „hatok”	-3,0	7,8	3,3	2,5	3,0	3,3
A REÁL-GDP ÖSSZETEVŐI (százalék)						
Fogyasztás			3,6	1,3	2,0	2,6
Beruházás			2,4	0,4	0,6	1,2
Nettó export			-2,7	0,7	0,4	-0,3
– export			7,7	2,9	2,7	3,5
– import			10,4	2,2	2,3	3,8
Fogyasztói árinfláció (CPI) (százalék, az időszak átlaga)	1,0	3,2	11,8	9,1	4,1	2,7
KÜLGAZDASÁG (a GDP százaléka)						
Áruexport	21,4	25,3	28,5	27,8	28,0	28,2
Külkereskedelmi egyensúly	-19,5	-16,9	-18,8	-16,1	-15,8	-15,6
A folyó fizetési mérleg egyensúlya	-8,6	-5,9	-7,8	-5,8	-5,7	-5,7
Működőtőke-beruházások (FDI)	5,3	5,8	6,9	5,9	5,7	5,6
Külső adósság	88,9	83,9	77,3	73,1	71,6	70,2
ÁLLAMI SZEKTOR (a GDP százaléka)						
Állami bevételek	34,7	36,0	34,9	36,0	35,5	35,7
Állami kiadások	42,5	38,9	37,6	38,1	37,9	37,8
Költségvetési egyensúly	-7,9	-29,0	-2,7	-2,2	-2,4	-2,0
Államadósság, illetve államilag garantált adósságok	60,2	56,6	50,6	48,5	49,0	47,9

^e Becslés.

^f Előrejelzés.

Források: Világbank [2023] 5. o. 1.1. táblázat alapján (az érintett országok statisztikai hivatalainak, pénzügyminisztériumainak, illetve központi bankjainak adatai, továbbá a Világbank munkatársainak becslései alapján).

százalékkal nőtt a megelőző két évtizedben, a nyugat-balkáni gazdaságok csak mérsékelt eredményeket értek el a köztük és az uniós átlag közötti szakadék felszámolásában. Az egy főre jutó regionális GDP az EU átlagának mindössze 38 százaléka. Igaz, ez szerény, de folyamatos javulást jelent az uniós szint öt évvel korábbi 35 százalékához, illetve a megelőző 10 évvel korábbi 32 százalékához képest (OECD [2023]).

Figyelemre méltó jelenség, hogy az Európai Unióhoz 2004-ben csatlakozó tagokkal összehasonlítva a Nyugat-Balkán öt országának (Szerbia, Montenegró, Bosznia-Hercegovina, Albánia és Horvátország) jóval alacsonyabb a külgazdasági nyitottsága, azaz a külkereskedelmi forgalmuk és a GDP-jük hányadosa. Míg a kelet-közép-európai térség tagállamai körében (legyenek nem euróövezeti tagok vagy eurót használók) máig számottevően emelkedik a nyitottság mutatója, leszámítva a 2008–2009. évi válság miatti visszaesést, a vizsgált nyugat-balkáni országok mutatója az előbbiekhöz képest inkább – jóval alacsonyabb szinten – stagnál. Mindez áll a vizsgálatban szereplő, ma már EU-tag és euróövezeti tag Horvátországra is (Gertler és szerzőtársai [2023]).

Ugyanakkor az itt vizsgált monetáris témakört illetően fontos szempont az, hogy a termelési tényezők piacai a nyugat-balkáni térségben sajátos formában, de régóta igen nyitottak. A helyi munkaerő nagy hányada tartósan vagy átmeneti jelleggel euróövezeti gazdaságban dolgozik. Ami a tőke piacát illeti, az említett országokban a bankok, pénzügyi vállalkozások nagy hányada külföldi tulajdonú, eurótermékekkel gazdálkodik, és az ügyletek zöme – a korábban bemutatottak szerint – vagy euróban, vagy ahhoz kötött fizetőeszközben zajlik.

Ez a térségi sajátosság újabb érv amellet, hogy az integrációs folyamatban helyes lenne eltérni attól a korábbi paradigmától, amely a belső piaci jogharmonizációval és kohézióval kezdi a csatlakozási folyamatot, majd a politikai ismérvek teljesülését és a teljes jogú tagságot elérve nyitja meg az utat a szabad munkaerő-áramlás előtt, végül a nominális konvergencia (maastrichti) szabályainak teljesülése esetén teszi lehetővé (és egyben kötelezővé) a közös európai valuta használatát. Munkánk kiinduló hipotézisével szemben a következőkben az elvi megfontolások és gyakorlati szempontok alapján vázoljuk a monetáris politikai váltás másik, a térséghez jobban illő útját.

Az euroizálás folyamata az uniós tagságig, illetve az euró átvételéhez vezető út

A nyugat-balkáni térség országainak uniós integrációja – reálisan megfontolva – csak hosszabb távon képzelhető el, amint ez kiderül az Európai Bizottságnak az érintett országok integrációérettségi szintjéről, felkészültségéről 2023-ban készített jelentéséből (3. táblázat). Az ötfokozatú skálán a minősített szempontok átlagos értéke szerint Montenegró (3,11) áll az első helyen, ezenkívül Szerbia és Észak-Macedónia (3,06, illetve 3,04) éri el a közepes szintet, a többi ország mutatója közepes alatti.

3. táblázat

A tagjelölt országok felkészültségi foka a 2023-as bizottsági jelentések szerint¹³

Klaszter	Albánia	Bosznia- Hercegovina	Koszovó	Montenegró	Észak- Macedónia	Szerbia
1. KLASZTER: Alapok	2,82	1,61	1,82	3,07	3,00	2,79
5. fejezet: Közbeszerzés	3,00	2,00	2,50	3,50	3,00	3,00
18. fejezet: Statisztikák	3,00	1,00	2,00	3,00	3,00	3,00
23. fejezet: Igazságszolgáltatás és alapvető jogok	2,50	2,00	1,50	3,00	2,50	2,00
24. fejezet: Igazságosság, szabadság és biztonság	2,50	2,00	1,50	3,00	3,00	2,00
32. fejezet: Pénzügyi ellenőrzés	3,00	2,00	2,00	3,00	3,00	3,00
Közigazgatási reform	3,00	1,00	2,00	3,00	3,00	3,00
Gazdasági kritériumok	2,75	1,25	1,25	3,00	3,50	3,50
A demokratikus intézmények működése	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
2. KLASZTER: Belső piac	2,61	1,94	2,39	3,11	2,89	3,22
3. KLASZTER: Versenyképesség és befogadó növekedés	2,94	1,50	2,13	3,19	3,31	3,44
4. KLASZTER: Zöldmenetrend és fenntartható konnektivitás	2,38	1,63	1,50	3,25	3,00	3,00
5. KLASZTER: Erőforrások, mezőgazdaság és kohézió	2,40	1,20	1,63	2,60	2,80	2,60
6. KLASZTER: Külkapcsolatok	2,74	2,00	1,00	4,00	3,50	3,00
Az összes fejezet és értékelt részterület átlaga	2,75	1,64	1,96	3,11	3,04	3,06

1 – a tagságra való felkészültség korai szintje, 2 – bizonyos szint, 3 – közepes szint, 4 – jó szint, 5 – előrehaladott szint.

Forrás: Mihajlović–Macek [2024] (8. o. 1. táblázat) számításai az Európai Bizottság 2023. évi jelentései alapján.

¹³ Az értékeléseket a Bizottság éves felkészültségi értékelésének konvertálásával számszerűsítették. Ez 1-től 5-ig terjedő értékelési skálát tartalmazott, a következő fokozatokkal: 1. = „Az előkészítés korai szakasza”; 2. = „Bizonyos szintű felkészültség”; 3. = „Közepesen felkészült”; 4. = „Jó felkészültségi szint”; 5 = „Haladó”. Ez magában foglalja a 33 fejezet és az Alapok két részterületének (azaz a közigazgatási reform és a gazdasági kritériumok) minősítését. A pontszámok kiszámítása után a hivatkozott szerzők fejezetenként és részterületenként összesítették, majd elosztották az összesített számmal, ami alapján kiszámították a végső pontszámot. A Bizottság értékeléseinek egy másik alternatíváját a brüsszeli Európai Politikai Tanulmányok Központja (*Centre for European Policy Studies, CEPPI*) számította ki (i. m.). A hivatkozott szerzők megjegyzik, hogy a módszertani különbségek miatt a CEPS egyes eredményei kissé eltérnek, de az összkép változatlan.

Az elfogadott indikátorok szerint tehát a vizsgált országok jelenleg sem politikai, sem gazdasági tekintetben nem érettek a csatlakozásra, az uniós joganyag maradéktalan átvétele és alkalmazása még hosszú éveket vesz igénybe. Azt, hogy a folyamat rögzös, a 20 évvel ezelőtt csatlakozott kelet-közép-európai országok is megtapasztalhatták. A balkáni térségben erős a várakozás – a csalódás és az abból adódó gyengülő elköteleződés viszont még inkább megnyújtaná a teljes jogú tagság elnyeréséig tartó, amúgy is hosszú időtávot. Azzal pedig kitolódna a közös fizetőeszközre való jogszerű áttérés.

Am ezen a ponton – a régióknak a korábbiakban tárgyalt sajátosságai miatt, különösen pedig a monetáris szuverenitás vizsgált korlátjaira tekintettel – alternatív megoldásként adódik a spontán euróhasználat hivatalossá tétele már a csatlakozási folyamat lezárulása előtt, nem szokványos intézményi-jogi megoldásokkal. Azon túl, hogy erős monetáris politikai érvek szólnak a gazdasági-társadalmi szempontból még nem kellően integrált nyugat-balkáni térség pénzügyi konvergenciájának felgyorsítása mellett, amitől kereskedelemteremtő hatás és a tőkevonzó képesség növelése várható, nyomós geopolitikai érvek is felhozhatók. A régió belüli befolyásteremtésre az Európai Unió kívülről van szándék: erőteljes a kínai gazdasági térfoglalás, miközben az EU az elfogadott menetrend és bővítési normák keretein belül nem ígérhet gyors haladást (Steinbach [2024]). Ebben a befolyásolási versenyben előadódhat, hogy a régió bizonyos országai geopolitikai okokból vagy azonnali gazdasági előnyöket remélve teret nyitnak a keleti befolyásnak. Ezért a térség európai perspektíváját megerősíthetné a gyorsított eljárású euroizálás, amely a jelenlegi „jóindulatú közömbösség” hozzáállását váltaná fel.

Az integrációs folyamat lépésekre bontása nem új gondolat; az árupiaci szabályok egységesítésével nem szükséges megvárni a *de jure* tagsági viszony elnyerését (Várhelyi [2024]).¹⁴

Összegzés

A nyugat-balkáni térség országainak a jelenhez elvezető történelmi útját és a mára létrejött gazdasági, pénzügyi, politikai viszonyait áttekintve, valamint figyelembe véve a térség geopolitikai körülményeit, arra a következtetésre jutunk, hogy az uniós bővítés eddig alkalmazott paradigmájától szükséges eltérni.

Immár több bővítési ciklus során érvényesült az a több évtizeddel ezelőtti gazdaságfejlődési logika, amely szerint az integrációs folyamatban az áruk és szolgáltatások egységes piacának megteremtését követi a tényezőpiacok (munkaerőpiac, pénzügyi piacok) liberalizálása és megnyitása; ez vonatkozott egyebek között a kelet-közép-európai térség országaira is. Ezt az integrációs logikát és a rá épülő tagfelvételi

¹⁴ Várhelyi Olivér az EU 2023. évi bővítésügyi jelentésének európai parlamenti vitáján a következőket mondta: „Fokozatosan szeretnénk integrálni a Nyugat-Balkánt az EU egységes piacába, még azelőtt, hogy elérnék a teljes jogú EU-tagságot. Másodsor, célunk a nyugat-balkáni régió belüli gazdasági integráció fellendítése az uniós szabályokon és szabványokon alapuló közös regionális piac révén.” (Várhelyi [2024] 3. o.)

menetrendet azonban olyan kifejtett vagy átalakuló piacgazdaságokra alkalmazták, amelyek a saját fizetőeszköz és a gazdasági szuverenitás egyéb kellei birtokában készültek fel a csatlakozásra, a közösségi vívmányok (*acquis communautaire*) átvételére, a főbb tárgyalási fejezetekre bontott harmonizálási teendők elvégzésére, majd immár tagként – derogációt kérve vagy a nélkül – idővel átveszik a közös európai valutát. Az eddig követett bevett gyakorlat és a mögöttes gazdaságelméleti-gazdaságfejlesztési paradigma azonban nem alkalmazható konzisztensen az itt tárgyalt nyugat-balkáni országcsoporthoz. A korai munkaerőpiaci nyitottság, a térség gazdaságainak előrehaladott spontán euroizáltsága és eközben a jogállamisági és intézményi-politikai konvergencia terén fennálló elmaradásuk mind olyan adottság, amely a korábbi bevett gyakorlattól eltérő ütemezést indokol.

Az ütemezés, szakaszolás felülvizsgálatára látszik is hajlandóság az uniós intézmények részéről az itt tárgyalt nyugat-balkáni országcsoporthoz. Bizonyosan a korábbi menetrend és döntési séma felülvizsgálatára lesz szükség az uniós tagságra aspiráló keleti országok (Ukrajna, Georgia, Moldova) esetében is, amelyek nem tárgyai a jelen elemzésnek.

Vizsgálataink megerősítik, hogy a nyugat-balkáni térség országainak fejlődését és az uniós keretekhez való konvergálódását nem mozdítaná elő az eddig alkalmazott euroizálási folyamat, amely a monetáris szuverenitás formai megtartása mellett hosszabb időtávon látja megvalósíthatónak az intézményi és reálkonvergenciát, és majd a teljes jogú uniós tagság elnyerését követően irányozza elő a Gazdasági és Monetáris Unió harmadik szakaszába lépést, vagyis az euróövezethez való csatlakozást. A párhuzamos valuták meglétére, a spontán dollár/euró használat viszonyaira vonatkozó szakirodalmi ajánlásokon túl erős geopolitikai érvek is szólnak egy másfajta euróövezeti csatlakozási pálya meghatározása mellett. Az érintett országok, valamint az EU részéről is politikai és gazdasági érdekek fűződnek ahhoz, hogy ezek az országok akár „idő előtt”, a teljes jogú EU-tagságot megelőzően az euróövezet *de jure* tagjaivá válhassanak, de mindenképpen intézményes kereteken belülre kerüljenek a pénzforgalmat, a pénzhasználatot és a bankfelügyeletet tekintve.

A monetáris szempontok megtárgyalása, a vonatkozó fejezet lezárása és az euró tényleges domináns szerepének hivatalossá tétele olyan menetrend, amely eltérne a korábbi bővítések mintázatától, de igazodna a gazdasági realitásokhoz, és segíthetné fenntartani az integrálódási lendületet az elemzett térségben. Az erre kész tagjelölt ország a pénzügyi rendszerének, fizetési rendjének, a pénzmosás elleni szabályozásának, bankfelügyeleti tevékenységének uniós szintre emelésével úgy nyerne jogot a *de jure* euroizáltságra, hogy a monetáris európai uniós normák maradéktalanul érvényesülnének. Ezzel a tagjelölt még nem nyer beleszólást a közös európai monetáris politika alakításába, nem lévén még teljes jogú tag, de szakpolitikai szinten a nemzeti hatóságok részesei lehetnének az euróövezet szakmai fórumainak.

Hivatkozások

- ÁLDORFAI GYÖRGY–NAGY HENRIETTA–TÓTH TAMÁS [2022]: A területi egységek összetett teljesítményértékelése. *Területi Statisztika*, 62. évf. 4. sz. 405–434. o. <https://doi.org/10.15196/TS620402>.
- ALMÁSY SÁNDOR [2003]: A független Ukrajna gazdaságának történelmi-politikai háttere. *Gazdaság és Társadalom*, 1. sz. 110–134. o. http://publicatio.uni-sopron.hu/976/1/GT_2003_1_07_Almasypdf.
- ÁRMÁS JULIANNA [2018]: Vége a görög–macedón névvitanak? Macedónia Észak-Macedóniaként folytatja. *Biztonságpolitika.hu*, július 4. <https://biztonsagpolitika.hu/elemlzesek/vege-a-gorog-macedon-nevvitanak-macedonia-eszak-macedoniakent-folytatja>.
- ÁRMÁS JULIANNA–NÉMETH FERENC [2021]: Nyugat-balkáni politikai-gazdasági körkép és a magyar gazdasági jelenlét. *KKI Elemzések*, No. 41. https://doi.org/10.47683/KKI_Elemzések.KE-2021.41.
- BENCZES ISTVÁN [2022]: Taking back control over the economy: From economic populism to the economic consequences of populism. *European Policy Analysis*, Vol. 8. No. 1. 109–123. o. <https://doi.org/10.1002/epa2.1134>.
- BIS [2003]: Regional currency areas and the use of foreign currencies. *BIS Papers*, No. 17. <https://www.bis.org/publ/bppdf/bispap17.pdf>.
- BMAW [2024]: EU enlargement. Federal Ministry of Labour and Economy, Republic of Austria. <https://www.bmaw.gv.at/en/Topics/Europe-and-EU/EU-enlargement.html>.
- BOD PÉTER ÁKOS [2013]: The Illusion of Monetary Sovereignty. Megjelent: *Hieronymi, O.–Stephanou, C.* (szerk.): *International Debt. Economic, Financial, Monetary, Political and Regulatory Aspects*. Palgrave–Macmillan, 109–126. o.
- BOD PÉTER ÁKOS–PÓCSIK ORSOLYA–NESZMÉLYI GYÖRGY IVÁN [2021]: Political and policy dilemmas of euro adoption in CEE countries: What next when crisis hits? *European Policy Analysis*, Vol. 21. No. 7. 470–485. o. <https://doi.org/10.1002/epa2.1111>.
- BUITER, W.–GRAFE, C. [2002]: Anchor, float or abandon ship: Exchange rate regimes for the accession countries, *EIB Papers*, Vol. 7. No. 2. 51–71. o. <https://hdl.handle.net/10419/44812>.
- CALVO, G.–MENDOZA, E. G. [2000]: Rational Contagion and the Globalization of Securities Markets. *Journal of International Economics*, Vol. 51. No. 1. 79–113. o. [https://doi.org/10.1016/s0022-1996\(99\)00038-0](https://doi.org/10.1016/s0022-1996(99)00038-0).
- CSERNIK-VARGA ADRIENN [2023]: Balkáni állapotok: már az elvándoroltak sem pörgetik a GDP-t. *Economx*, január 18. <https://www.economx.hu/magyar-gazdasag/nyugat-balkan-elvandorlas-energiavalsag-integracio-europai-unio-felzarkozas-oroszorszag-valsag.766166.html>.
- DG NEAR [2024]: New Growth Plan for the Western Balkans. *European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations*. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/new-growth-plan-western-balkans_en.
- ENDRŐDI-KOVÁCS VIKTÓRIA [2016]: A nyugat-balkáni államok gazdasága. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 10. évf. 1–2. sz. 61–80. o. https://epa.oszk.hu/02000/02090/00025/pdf/EPA02090_mediterran_2016_01-02_061-080.pdf.
- EUR-LEX [2024]: Csatlakozási kritériumok (koppenhágai kritériumok). *Eur-Lex* (Az Európai Unió hivatalos portáljához tartozó weboldal). <https://eur-lex.europa.eu/HU/legal-content/glossary/accession-criteria-copenhagen-criteria.html>.
- EURÓPAI TANÁCS [é. n.]: Az EU bővítési politikája. *Európai Tanács és az Európai Unió Tanácsa*, Brüsszel, <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/enlargement/>.

- EUR-LEX [2014]: Társulási megállapodás egyrészről az Európai Unió, az Európai Atomenergia-közösség és tagállamaik, másrészről a Moldovai Köztársaság között. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex%3A22014A0830%2801%29>.
- FARAGÓ LÁSZLÓ–HAJDÚ ZOLTÁN–RÁCZ SZILÁRD [2012]: Államosodás – városhálózat – tér szerkezet. *Magyar Tudomány*, 4. sz. 389–406. o. <http://www.matud.iif.hu/2012/04/02.htm>.
- FEKŐ ÁDÁM [2022]: Koszovó gyorsított NATO-tagságot szeretne, a boszniai szerbek elnöke megérti Putyint. *Azonnali.hu*; március 2. https://azonnali.hu/cikk/20220302_koszovo-gyorsított-nato-tagsagot-szeretne-kapni-az-ukrajnai-esemenyek-miatt.
- GENBERG, H. [2002]: Currency Substitution in Anticipation of EU Accession. HEI Working Paper, No. 6. https://repec.graduateinstitute.ch/pdfs/Working_papers/HEIWP08-2002.pdf.
- GERTLER, P.–MARTIN, R.–ZEMAN, J. [2023]: The Economic Benefits of Slovakia’s EU Membership. *Narodná Banka Slovenská (NBS) Policy Briefs Series*, No. 7. <https://nbs.sk/dokument/e92e9fc8-d7c5-48e0-9e7d-e13c247240d9/stiahnut?force=false>.
- GRIEVESON, R.–KOSMEHL, M.–WEISS, S. [2023]: Outlier or not? The Ukrainian economy’s preparedness for EU accession. *Bertelsmann Stiftung*, 1–59. o. <https://doi.org/10.11586/2023087>.
- GYÓRFFY DÓRA [2023]: Az euró be(nem)vezetése Magyarországon – az önálló monetáris politika mérlege. Megjelent: *Ádám Zoltán–Németh András Olivér* (szerk.): *Gazdasági rendszerek és rendszerváltozások. Tanulmányok Bod Péter Ákos tiszteletére*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 177–188. o.
- HACKETT, P. [2024]: Bővítésre várva: Albánia. *Euronews*, február 21. <https://hu.euronews.com/business/2024/02/21/bovitesre-varva-albania>.
- KÖVÁGÓ ÁGNES [2012]: A török befolyás növekedése a Nyugat-Balkánon – mítosz vagy valóság? *Nemzet és Biztonság*, 3. sz. 35–48. o. <https://www.nemzetesbiztonsag.hu/letoltes.php?letolt=543>.
- LÁMFALUSSY SÁNDOR [2008]: *Pénzügyi válságok a fejlődő világban*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- LETTA, E. [2024]: More than a market. Speed, Security, Solidarity. Empowering the Single Market to deliver a sustainable future and prosperity for all EU Citizens. 2024. április, 146 o. <https://www.consilium.europa.eu/media/ny3j24sm/much-more-than-a-market-report-by-enrico-letta.pdf>.
- MENDOZA, E. G. [2002]: Why Should Emerging Economies Give Up National Currencies: A Case for ‘Institutions Substitution’. NBER Working Paper, No. 8950. <https://doi.org/10.3386/w8950>.
- MIHAJLOVIĆ, M.–MACEK, L. [2024]: New Growth Plan for the Western Balkans. Brief. Jacques Delors Institute, március, https://institutdelors.eu/wp-content/uploads/2024/03/PB_240318_New_Growth_Plan_Macek_EN.pdf.
- MISZLIVETZ ÁRON [2023]: A nyugat-balkáni bővítés francia szemmel. *Ludovika.hu*, október 31. <https://www.ludovika.hu/blogok/ot-perc-europa-blog/2023/10/31/a-nyugat-balkani-bovites-francia-szemmel/>.
- MISZLIVETZ ÁRON [2024]: A Nyugat-Balkán bővítése mint európai uniós stratégiai cél. *Ludovika.hu*, február 23. <https://www.ludovika.hu/blogok/ot-perc-europa-blog/2024/02/23/a-nyugat-balkan-bovites-mint-europai-unios-strategiai-cel/>.
- MUCHIRI, M. K.–ERDEI-GALLY SZILVIA–FEKETE-FARKAS MÁRIA–LAKNER ZOLTÁN [2022]: Bibliometric Analysis of Green Finance and Climate Change in Post-Paris Agreement Era. *Journal of Risk Financial Management*, Vol. 15. 561. <https://doi.org/10.3390/jrfm15120561>.

- OECD [2021]: *Competitiveness in South East Europe 2021. A Policy Outlook. Competitiveness and Private Sector Development*. OECD Publishing, Párizs, <https://doi.org/10.1787/dcbc2ea9-en>.
- OECD [2023]: *Economic Convergence Scoreboard for the Western Balkans*. OECD, <https://www.oecd.org/south-east-europe/ECS-Policy-Paper-2%20web-1.pdf>.
- OSER, U. [1995]: *Remittances of guest workers to their home countries: An econometric analysis*. Diskussionspapier, No. 25. Universität Konstanz, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/92439/1/717201082.pdf>.
- RIEDER, M. [2024]: *Gastarbeiter (guest workers)*. Historisches Lexikon Bayerns, [https://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/EN:Gastarbeiter_\(guest_workers\)](https://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/EN:Gastarbeiter_(guest_workers)).
- RITZBERGER-GRÜNWALD, D. [2013]: *The impact of external shocks on inflation dynamics in CESEE*. BIS Papers, No. 70. 161–170. o. <https://www.bis.org/publ/bppdf/bispap70s.pdf>.
- SCHEIBER, T.–STIX, H. [2009]: *Euroization in Central, Eastern and Southeastern Europe – New Evidence on its Extent and Some Evidence on its Causes*. Österreichische Nationalbank Working Paper, No. 159.
- SIGÉR FRUZZSINA [2006]: *Európaizáció a Nyugat-Balkánon*. *Külgazdaság*, 50. évf. 11–12. sz. 62–82. o. https://kulgzdasag.eu/api/uploads/05_siger_fruzsina_9fe406919f.pdf.
- SOLBES, P. [2004]: *Some thoughts on monetary strategy*. Megjelent: *Szapáry György–Hagen, J. von* (szerk.): *Monetary Strategies for Joining the Euro*. Edward Elgar, Cheltenham (UK)–Northampton (MA), 15–32. o.
- SPIRK JÓZSEF [2023]: *Kínai kölcsönből kínai cég épített autópályát Montenegróban, megreccsent a költségvetés*. 24.hu, szeptember 14. <https://24.hu/kulfold/2023/09/14/montenegro-kinali-kolcson-kinai-ceg-autopalya/>.
- STEINBACH, A. [2024]: *The Rocky Road to EU Accession for Western Balkan Countries: Obstacles and Lessons from the Eastern Partnership*. Bruegel, Working Paper, 08/2024. <https://www.bruegel.org/sites/default/files/2024-03/WP%20Western%20Balkans%20270324%23.pdf>.
- TANKOVSKY OLEG–ENDRÓDI-KOVÁCS VIKTÓRIA [2023]: *A Nyugat-Balkán európai integrációja: üzleti lehetőség vagy gazdasági kihívás?* *Külgazdaság*, 67. évf. 5–6. sz. 3–30. o. <https://doi.org/10.47630/KULG.2023.67.5-6.3>.
- TRADING ECONOMICS [2024]: *Kosovo Exports*. <https://tradingeconomics.com/kosovo/exports>.
- TRENDOV, M. N.–VASA LÁSZLÓ [2015]: *Pathway to EU integration. Rural Development Policies of the Western Balkan Countries. Case study of Macedonia, Montenegro and Serbia*. KKI Studies, T-2015. https://kki.hu/assets/upload/5_KKI-Studies_Balkan_NT-LV_20150618.pdf.
- UVALIĆ, M.–CVIJANOVIĆ, V. [2018]: *Towards a Sustainable Economic Growth and Development in the Western Balkans*. The Friedrich-Ebert-Stiftung, Zágráb, <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/kroatien/14688.pdf>.
- VÁRHELYI, OLIVÉR [2024]: *Commissioner Várhelyi presented the 2023 Enlargement Report during the European Parliament debate on Commission statement – EU enlargement policy 2023*. Európai Bizottság, Brüsszel, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_23_5655.
- VIDOVIC, H.–MARA, I. [2015]: *Free movement of workers, transitional arrangements and potential mobility from Croatia*. The Vienna Institute for International Economic Studies, március, <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=13999&langId=en>.

- VILÁGBANK [2023]: Western Balkans Regular Economic Report. Toward Sustainable Growth. The World Bank, No. 24. Fall, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099101623051741490/pdf/P50064801939bc0a00a0d2077a3883b52c9.pdf>.
- VINCZE DALMA [2019]: Nyugat-Balkán és a nagyhatalmak kapcsolatai. Megjelent: *Koller Boglárka–Ördögh Tibor (szerk.)* [2019]: Európaizáció a Nyugat-Balkánon. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 109–124. o. https://www.academia.edu/39499129/Eur%C3%B3paiz%C3%A1ci%C3%B3_a_Nyugat_Balk%C3%A1non.
- VON HAGEN, J.–ZHOU, J. [2005]: The Choice of Exchange Rate Regimes: An Empirical Analysis for Transition Economies. *Economics of Transition*, Vol. 13. No. 4. 679–703. o. <https://doi.org/10.1111/j.0967-0750.2005.00237.x>.
- VULOVIĆ, M. [2023]: Economic Relations between the Western Balkans and Non-EU Countries. How the EU can respond to challenges concerning direct investment, trade and energy security. *Stiftung Wissenschaft und Politik, SWAP Comment*, No. 36. <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2023C36/>.
- WITS [2024]: Montenegro külkereskedelme. *World Intergrated Trade Solution* (frissítve: 2024. május 3.). <https://wits.worldbank.org/CountrySnapshot/en/MNT>.